

УДК 342.9:37.014(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.46>

Л. Г. Клебан

здобувач

ВПНЗ «Університет сучасних знань»

ORCID ID: 0009-0000-8578-602X

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ

У статті проаналізовано державну політику щодо позашкільної освіти в умовах особливого періоду як складову публічного адміністрування, спрямовану на збереження безперервності освітніх послуг, захист прав і безпеки дітей та забезпечення рівного доступу до розвитку й соціалізації. Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану позашкільна освіта набуває підвищеної соціальної значущості, виконуючи компенсаторну, реабілітаційну та інтеграційну функції для дітей, зокрема внутрішньо переміщених осіб і тих, хто проживає в громадах, що постраждали від бойових дій. Визначено ключові виклики реалізації державної політики: руйнування та релокація інфраструктури, дефіцит кадрів і ресурсів, фрагментарність процедурного регулювання, нерівність бюджетної спроможності громад, необхідність організації змішаних і дистанційних форматів навчання, а також забезпечення психологічної підтримки та інклюзивності.

Доведено, що ефективна державна політика у цій сфері має поєднувати нормативно-правові, інституційні та фінансові інструменти: визначення мінімальних стандартів безпеки й якості позашкільних програм, запровадження ризик-орієнтованого контролю, розширення мережевого та міжмуніципального співробітництва, удосконалення координації між органами державної влади, місцевого самоврядування і військовими адміністраціями. Акцентовано на потребі адресної державної підтримки через цільові трансферти, субвенції та програми співфінансування для громад, які прийняли релоковані заклади, а також для відновлення позашкільної освіти на деокупованих територіях (закупівля обладнання, організація підвозу, облаштування укриттів, відновлення кадрового потенціалу). Запропоновано пріоритети кадрової політики: системне підвищення кваліфікації за напрямками STEM, інклюзії та дистанційних технологій, впровадження механізмів мотивації й прозорого преміювання.

Сформульовано рекомендації щодо вдосконалення державної політики: розроблення спеціальних організаційних механізмів функціонування позашкільної освіти в особливий період, уніфікація управлінських процедур на місцевому рівні, підвищення прозорості надавачів послуг та створення індикаторів результативності (охоплення, безпека, якість, інклюзивність). Очікуваним результатом є підвищення стійкості системи позашкільної освіти та збереження можливостей розвитку дітей і молоді навіть за умов тривалих безпекових ризиків.

Ключові слова: державна політика, позашкільна освіта, адміністративне право, публічне адміністрування, правове регулювання, адміністративно-правові процедури, суб'єкти публічної адміністрації, державний контроль і нагляд, фінансування з бюджету, освітні послуги, інституційний механізм.

Постановка проблеми. Ст.53 Конституції України визначено, що держава забезпечує розвиток освіти в Україні. Позашкільна освіта як складова безперервної освіти України є саме тією унікальною ланкою, котра має можливість впливати на зайнятість дітей та підлітків в позанавчальний час. Відвідування гуртків, секцій, студій, клубів, позашкільних навчальних закладів дітьми та підлітками, схильними до скоєння правопорушень, дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування, відвертає

їх від «впливу вулиці», дає змогу отримувати знання, навички з тих напрямів діяльності, які викликають особистий інтерес, надає можливість педагогічним працівникам проводити ефективну профілактичну роботу. Отже, практика стверджує: позашкільні заклади є самостійним видом освітньої діяльності й ніколи жодною (навіть найсучаснішою) школою замінені не будуть, бо чим вищий рівень шкільної освіти, то ширший спектр інтересів і запитів особистості, а школа їх самотужки не задовольнить [1].

Метою статті є розкриття поняття державної політики в сфері позашкільної освіти.

Стан дослідження. Категорія «державна політика» є похідною від поняття «політика», адже вона прямо чи опосередковано пов'язана з організацією та здійсненням державної влади, а також із засобами і методами діяльності держави. Відтак «політика» і «державна політика» співвідносяться як родові і видові поняття: державна політика виступає конкретизованим різновидом політики, що формується й реалізується з урахуванням конкретно-історичних умов існування суспільства та особливостей його організації [2, с. 31; 3, с. 31].

В. Є. Романов, О. М. Рудік і Т. М. Брус визначають «державну політику» як відносно сталі, організовані та цілеспрямовані дії уряду, спрямовані на розв'язання конкретної суспільно значущої проблеми. Такі дії можуть здійснюватися як безпосередньо, так і через опосередковані механізми, водночас їх наслідки відображаються на функціонуванні та розвитку суспільства [4; 5, с. 14].

В. В. Тертичка розглядає державну політику як сукупність специфічних заходів, дій і інституційних механізмів, за допомогою яких забезпечується узгодження та задоволення різноманітних інтересів соціально диференційованого суспільства. Водночас він наголошує, що формування й реалізація державної політики перебувають у тісному взаємозв'язку з економічними, політичними та культурними детермінантами, які зумовлюють її зміст, пріоритети та інструменти [6, с. 133–135].

І. І. Гаврада визначає державну політику як послідовну, організовану та цілеспрямовану діяльність органів державної влади, спрямовану на розв'язання окремого питання або сукупності взаємопов'язаних питань, наслідки якої відчутно впливають на суспільне життя. При цьому така діяльність може реалізовуватися як у прямий спосіб (через безпосередні управлінські рішення та дії), так і опосередковано - через відповідні механізми, інструменти та інституційні процедури [7, с. 95].

Л. А. Пала стверджує, що державна політика є набором цінностей, цілей та знарядь, пов'язаних із визначенням суспільних проблем, що вимагають уваги [8, с. 176].

І. О. Кресіна визначає державну політику як систему цілеспрямованих заходів, націлених на досягнення певних цілей, які спрямовані на вирішення суспільних проблем, задоволення потреб та інтересів громадян, забезпечення

стабільності конституційного, економічного і правового порядку в країні [9, с. 35].

Виклад основного матеріалу. Ст. 53 Конституції України визначено, що держава забезпечує розвиток освіти в Україні. Позашкільна освіта як складова безперервної освіти України є саме тією унікальною ланкою, котра має можливість впливати на зайнятість дітей та підлітків в позанавчальний час. Відвідування гуртків, секцій, студій, клубів, позашкільних навчальних закладів дітьми та підлітками, схильними до скоєння правопорушень, дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування, відвертає їх від «впливу вулиці», дає змогу отримувати знання, навички з тих напрямів діяльності, які викликають особистий інтерес, надає можливість педагогічним працівникам проводити ефективну профілактичну роботу. Отже, практика стверджує: позашкільні заклади є самостійним видом освітньої діяльності й ніколи жодною (навіть найсучаснішою) школою замінені не будуть, бо чим вищий рівень шкільної освіти, то ширший спектр інтересів і запитів особистості, а школа їх самотужки не задовольнить [10].

Державну політику у сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, організаційні, освітні та виховні засади визначають Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про охорону дитинства» [11] тощо. Загальні концептуальні положення щодо змісту й форм позашкільної освіти, її організації та стратегії розвитку встановлюють Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року [12], Концепція розвитку позашкільної освіти [13], Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) [14] та інші нормативні документи.

Стратегічним планом діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року як один з дев'яти пріоритетних напрямків реформування визначено реформа позашкільної освіти. Кінцева мета - громадяни України здобувають якісну позашкільну освіту, яка сприяє розвитку індивідуальних здібностей і обдарувань, утвердженню української національної та громадянської ідентичності, військовопатріотичному вихованню та ефективній профорієнтації.

Визначено, що показниками досягнення мети є: 1) частка дітей та молоді, охоплених позашкільною освітою; 2) кількість створених наукових інтерактивних просторів у системі позашкільної освіти; 3) кількість дітей, охопле-

них новими програмами військово-патріотичного виховання.

Також визначено стратегічні та операційні цілі, а також поставлено відповідні проміжні завдання досягнення яких дає можливість оцінити результативність виконання реформи позашкільної освіти.

Стратегічна ціль 1. Кожна дитина в Україні має можливості для формування національної ідентичності, розвитку талантів та здібностей у системі позашкільної освіти. Показники результативності: кількість дітей, залучених до участі у Всеукраїнських і міжнародних заходах, конкурсах за основними напрямками позашкільної освіти; - кількість дітей, охоплених виховною роботою в осередках військово-патріотичного виховання; схвалено Методичні рекомендації щодо військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України. **Операційна ціль 1.** Освітня діяльність закладів позашкільної освіти відповідає потребам воєнного / повоєнного періоду і враховує найкращі національні та міжнародні практики на засадах української національної і громадянської ідентичності. Завдання: 1) аналіз міжнародних практик організації та функціонування закладів / гуртків позашкільної освіти; розроблення рекомендацій для реалізації найкращих практик позашкільної освіти на місцевому та державному рівнях; 2) забезпечення закладів позашкільної освіти доступом до інноваційних інструментів і методик навчання відповідно до найкращих міжнародних практик; 3) розроблення та впровадження навчальних програм відповідно до потреб воєнного / повоєнного часу; 4) розроблення та схвалення Методичних рекомендацій щодо військово-патріотичного виховання дітей і молоді в системі освіти України. **Операційна ціль 2.** Зміст позашкільної освіти базується на реалізації сучасних підходів (військово-патріотичного виховання, ЗТЕМ-підходу, компетентнісного підходу, підприємницької освіти, освіти для сталого розвитку і відновлення). Завдання: 1) реалізація БТИМ-освіти, підприємницької освіти, військовопатріотичного виховання та освіти для сталого розвитку і відновлення; 2) створення наукових інтерактивних просторів у системі позашкільної освіти; 3) створення Національного центру надолуження освітніх втрат у математиці «Музей математики»; 4) організація дистанційного доступу до навчання в закладах позашкільної освіти та надолуження освітніх втрат і розривів у позашкільній. **Операційна ціль 3.** Здобуті позашкіль-

ної освіти реалізують потенціал через участь у національних і міжнародних олімпіадах, конкурсах, змаганнях. Завдання: 1) створення Центру олімпіадного руху; 2) організація та проведення щорічних виставок-конкурсів молодіжних інноваційних проектів із можливістю їхньої подальшої підтримки.

Водночас, відзначимо, що окремі операційні цілі були досягнуті, наприклад, розроблено та затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти [15]; схвалено методичні рекомендації для центрів/осередків національно-патріотичного виховання; затверджено Положення про учнівський олімпіадний і турнірний рух; запущено інструмент для надолуження втрат у математиці - у березні 2025 р. повідомлено про створення інтерактивного Музею математики “Кубоїд” (організатор – НЦ «МАНУ», передбачені також онлайн-програми) [16]; запроваджено інноваційний освітній проєкт на всеукраїнському рівні за темою «Система розвитку освітнього менеджменту в багатопрофільних закладах позашкільної освіти» на базі закладів позашкільної освіти міста Києва, Дніпропетровської, Закарпатської, Рівненської, Тернопільської, Черкаської та Харківської областей у вересні 2023 – червні 2028 років [17] тощо.

На нашу думку, визначені операційні та стратегічні цілі є дуже амбітними, однак потребують швидкого та ефективного практичного впровадження, що не можливо без мотивування суб'єктів надання позашкільних освітніх послуг з боку держави: 1) забезпечити в кожній громаді базові гуртки/секції (офлайн у безпечних умовах + онлайн), пріоритетно для дітей ВПО/з ТОТ/за кордоном; запустити єдині правила обліку охоплення й участі (дашборд, щоквартальна звітність); 2) оновлення змісту під воєнний/повоєнний час: швидкі модульні програми (безпека, домедична допомога, лідерство/волонтерство, STEM/підприємництво/сталий розвиток), підвищення кваліфікації керівників гуртків, партнерства з МАН, ветеранськими/скаутськими організаціями, музеями, вишами; 3) створювати осередки/центри за методрекомендаціями, закладати план виховної роботи (зокрема формати на кшталт “Джури”), визначити відповідальних і мінімальний стандарт безпеки та змісту [18]; забезпечити системну підготовку (збори, тренувальні табори), підтримку участі в міжнародних змаганнях через національного координатора (МАН) і прозорі правила відбору, плюс щорічні ярмарки/виставки проєктів із менторством і мікрогрантами [19].

Стратегічна ціль 2. Позашкільна освіта є осередком розвитку громади, робота якого ефективно фінансується та модерується на державному та місцевому рівнях. Показники результативності: - розроблено Концепцію позашкільної освіти; - кількість працівників закладів позашкільної освіти та органів місцевого самоврядування, які підвищили кваліфікацію на відповідних тренінгах і курсах.

Операційна ціль 1. Система управління та фінансування позашкільної освіти на місцевому, регіональному і державному рівнях узгоджені та ефективні. Завдання: 1) розроблення, затвердження та реалізація Концепції позашкільної освіти; 2) створення мережі закладів позашкільної освіти та її структурних підрозділів на рівні громад; 3) розроблення та внесення змін до нормативно-правових актів з метою сприяння фінансовій автономії закладів позашкільної освіти різних форм власності та спрощення реєстрації приватних закладів позашкільної освіти. Операційна ціль 2. Учасники освітнього процесу мають доступ до відпочинку та активного дозвілля в літній період, у закладах позашкільної освіти та їхніх структурних підрозділах. Завдання: 1) розроблення рекомендацій з організації літнього відпочинку та активного дозвілля у громадах; 2) розроблення рекомендацій щодо соціалізації та інтеграції дітей ВПО в громадах. Операційна ціль 3. Позашкільна освіта забезпечена висококваліфікованими педагогічними працівниками. Завдання: 1) педагогічні працівники мотивовані, отримують конкурентоздатну заробітну плату для забезпечення якісного освітнього процесу; 2) професійна підготовка педагогічних працівників здійснюється за освітніми програмами, що враховують найбільш ефективний український та міжнародний досвід; 3) оновлення системи профорієнтації, підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів позашкільної освіти; 4) організація навчання для працівників закладів позашкільної освіти та представників органів місцевого самоврядування щодо посилення їхньої спроможності брати участь у грантових програмах і проектах з урахуванням новітніх підходів та інструментів.

На виконання даної стратегічної цілі розроблено й затверджено Концепцію розвитку позашкільної освіти; визначено повноваження органів влади та органів місцевого самоврядування щодо фінансування, збереження матеріально-технічної бази і розвитку мережі, а також передбачає додаткові джерела фінансування

закладів; розроблені методичні рекомендації щодо літнього відпочинку та дозвілля дітей у громадах та щодо соціалізації й інтеграції дітей ВПО у громадах [20]; затверджено методичні рекомендації з організації діяльності центрів національно-патріотичного виховання;

Втім, актуальним питанням залишається фінансування позашкільної освіти. На нашу думку, з метою належного фінансування в умовах воєнного стану залишається необхідність на рівні держави/області/громади синхронізувати політики через план упровадження Концепції розвитку позашкільної освіти, а в громадах - зробити «карту потреб» дітей і доступності гуртків та затвердити програму розвитку позашкільної освіти з бюджетними показниками (мережа, кадри, укриття, підвезення, інклюзія); унормувати на місцевому рівні механізми додаткових надходжень (платні додаткові послуги, оренда, гранти, благодійна допомога), а також навчити керівників/засновників працювати з грантами та проектами.

На нашу думку, у громаді/області необхідно затвердити річний план підвищення кваліфікації із напрямками STEM, підприємництво, громадянська й національно-патріотична освіта, інклюзія та дистанційні технології; визначити провайдерів (ІППО, МАН, університети, сертифіковані платформи) і зробити «матрицю компетентностей» для керівників гуртків (що саме має вміти педагог і які курси це закривають). Далі запустити змішану модель: короткі онлайн-модулі + очні практикуми/стажування в сильних закладах, а результати підтверджувати сертифікатом і мікропроєктом (наприклад, STEM-урок, підприємницький проєкт гуртка, інклюзивний сценарій заняття). Обов'язково закласти бюджет або грантове співфінансування та вести облік охоплення: хто, коли, скільки годин, яка тема, який результат.

Безумовно, що працівники закладів позашкільної освіти повинні мати мотивацію для якісного виконання своїх обов'язків. Для цього, вважаємо, доцільно оновити чи розробити (у разі відсутності) Положення про преміювання (за якість, результати дітей, підготовку призерів, інновації, наставництво, інклюзію, роботу з ВПО, ведення дистанційних курсів); Положення про надбавки/доплати (за складність, напруженість, додаткові функції, керівництво проєктами/грантами); Положення про оплату за проєкти/гранти – чітко описати: що є «проєктом», критерії відбору, KPI, розмір винагороди/ставку, строки, звітність і джерела фінансування.

На нашу думку, для успішного реформування позашкільної освіти повинна бути реалізована наступна взаємозалежна формула: «навчання → гроші → результат». Увести правило: підвищення кваліфікації та впровадження нових підходів дає конкретні бонуси (наприклад, доплата за розроблений дистанційний курс, премія за впроваджений STEM-проект, надбавка за наставництво нових педагогів), але лише за наявності вимірюваного результату (портфоліо, відкритий урок, кількість залучених дітей, участь/призові місця, залучені грантові кошти). Паралельно запустити внутрішню систему якості: щорічна самооцінка педагога, відвідування занять/peer-review, опитування батьків/дітей і публічний річний звіт закладу.

Список використаної літератури:

1. Красняков Є. Роль позашкільної освіти в попередженні дитячої злочинності, бездоглядності й безпритульності. *Віче*. 2015. № 5. С. 22-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_5_11
2. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України : підруч. Харків: Ун-т внутр. справ, 1998. 394 с.
3. Бандурка О. М. Тищенко М. М. Адміністративний процес : підруч. Київ : Літера ЛТД, 2001. 336 с.
4. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. URL: <http://www.du.nauka.com.ua/?op=1&z=626>
5. Романов В. Є., Рудік О. М., Брус Т. М. Вступ до аналізу державної політики : навч. посіб. К. : Основи, 2001. 114 с.
6. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 750 с.
7. Цензура як прояв недемократичності державної політики України у сфері засобів масової інформації / І. І. Гаврада // Політичний менеджмент : наук. журн. / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. 2006. № 5. С. 95-106.
8. Пал Л. А. Аналіз державної політики / Л. А. Пал. Київ: Основи, 1999. 422 с.
9. Кресіна І. О. Політика, право і влада в контексті трансформаційних процесів в Україні : [монографія] / [за ред. І. О. Кресіної] / І. О. Кресіна, А. С. Матвієнко, Н. М. Оніщенко, Є. В. Перегуда, О. В. Скрипнюк та ін.. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. 304 с.
10. Красняков Є. Роль позашкільної освіти в попередженні дитячої злочинності, бездоглядності й безпритульності. *Віче*. 2015. № 5. С. 22-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_5_11
11. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
12. Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 07 березня 2024 р. №276. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-strategichnogo-planu-diyalnosti-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-do-2027-roku>
13. Про затвердження Концепції розвитку позашкільної освіти: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 02 жовтня 2025 р. №1314. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptsii-rozvytku-pozashkilnoi-osvity>
14. Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття) : затв. Постановою Кабінету Міністрів від 3 листоп. 1993 р. К. : Райдуга, 1994. 61 с.
15. Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 29 липня 2019 р. № 1038.
16. Подолання освітніх втрат у математиці – створили Музей математики «Кубоїд»! URL: <https://mon.gov.ua/news/podolannia-osvitnikh-vtrat-u-matematytsi-stvoryly-muzei-matematyky-kuboid>
17. Про реалізацію інноваційного освітнього проекту на всеукраїнському рівні за темою «Система розвитку освітнього менеджменту в багатопрофільних закладах позашкільної освіти» на базі закладів позашкільної освіти міста Києва, Дніпропетровської, Закарпатської, Рівненської, Тернопільської, Черкаської та Харківської областей у вересні 2023 – червні 2028 років: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 6 листопада 2023 р. №1374.
18. Про затвердження методичних рекомендацій щодо організації діяльності центрів національно-патріотичного виховання: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 7 лютого 2024 р. №141.
19. Про затвердження Положення про учнівський олімпіадний та турнірний рух: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 30 грудня 2024 р. № 1820.

Kleban L. H. State policy on out-of-school education in the conditions of a special period

The article analyzes the state policy on out-of-school education in the conditions of a special period as a component of public administration, aimed at preserving the continuity of educational services, protecting the rights and safety of children and ensuring equal access to development and

socialization. It is substantiated that in conditions of martial law, out-of-school education acquires increased social significance, performing a compensatory, rehabilitation and integration function for children, in particular internally displaced persons and those living in communities affected by hostilities. The key challenges of implementing state policy are identified: destruction and relocation of infrastructure, shortage of personnel and resources, fragmentation of procedural regulation, inequality of budgetary capacity of communities, the need to organize blended and distance learning formats, as well as ensuring psychological support and inclusiveness.

It is proven that effective state policy in this area should combine regulatory, institutional and financial instruments: defining minimum standards of safety and quality of after-school programs, introducing risk-based control, expanding network and inter-municipal cooperation, improving coordination between state authorities, local governments and military administrations. The need for targeted state support through targeted transfers, subventions and co-financing programs for communities that have accepted relocated institutions, as well as for the restoration of after-school education in the deoccupied territories (purchase of equipment, organization of transportation, arrangement of shelters, restoration of personnel potential) is emphasized. The priorities of personnel policy are proposed: systematic advanced training in the areas of STEM, inclusion and distance technologies, introduction of motivation mechanisms and transparent bonuses.

Recommendations are formulated to improve state policy: development of special organizational mechanisms for the functioning of out-of-school education during a special period, unification of management procedures at the local level, increasing the transparency of service providers and creating performance indicators (coverage, safety, quality, inclusiveness). The expected result is to increase the sustainability of the out-of-school education system and preserve the development opportunities of children and youth even under conditions of prolonged security risks.

Key words: *state policy, out-of-school education, administrative law, public administration, legal regulation, administrative and legal procedures, subjects of public administration, state control and supervision, budget financing, educational services, institutional mechanism.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025